

پژوهش روزگار

جریان‌شناسی شعر دهه افتاد

(بررسی جریان‌های نو شعر دهه ۷۰)

دکتر سعید زهره‌وند

نشر روزگار

سرشناسه: زهره وند، سعید، ۱۳۴۶
عنوان: «پاور: جریان شناسی شعر دهه هفتاد: بررسی جریان های نو در شعر دهه هفتاد»

مؤلف: سعید زهره وند

مشخصات نشر: تهران: انتشارات روزگار، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۴۷۰

شابک: ۸-۹۶۰-۳۷۴-۶۹۵-۷

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتاب حاضر نخستین بار تحت عنوان «یک دهه تجربه گرایي: بررسی جریان های نو در شعر دهه هفتاد» توسط انتشارات سخن در سال ۱۳۹۴ منتشر شده است.

عنوان دیگر: یک دهه تجربه گرایي: بررسی جریان های نو در شعر دهه هفتاد.

عنوان دیگر: بررسی جریان های نو در شعر دهه هفتاد.

موضوع: شعر فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد

موضوع: Persian poetry - ۲۰th century - history and criticism

موضوع: شعر فارسی - قرن ۱۴ - مجموعه ها

موضوع: Persian poetry - ۲۰th century - collection

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵: ۴۶۹/۳۸۱۱

رده بندی دیویی: ۸۶۲/۰۹

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۳۳۷۰۳

نام کتاب: جریان شناسی شعر دهه هفتاد (بررسی «ریاضان» شعر نو در شعر دهه هفتاد)

مولف: دکتر سعید زهره وند

ناشر: انتشارات روزگار مدیریت نشر: ۰۹۱۲۲۰۳۷۳۵۴

طراح جلد: پریسا عزیزی

چاپ اول: ۱۳۹۵ / شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: روزگار

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۴-۶۹۵-۷

نشانی دفتر و فروشگاه: خ انقلاب - خ دانشگاه - جنب شهدای ژاندارمری

مرکز خرید دانشگاه طبقه زیر همکف - پلاک ۴ / ۶۶۹۵۸۱۴۰

فهرست

پیش‌گفتار ۱۵

فصل اول

کلیات و تعاریف ۲۱

جریان و جریان‌شناسی ۲۱

معنای نو بودن شعر ۲۶

مدرنیسم (تجددگرایی) ۲۷

تعریف مدرنیسم و تفاوت آن با مدرنیته و مدرنیسم ۲۹

اصول و مبانی مدرنیسم ۳۴

۱- اومانیسم (انسان‌گرایی) ۳۴

۲- سکولاریسم ۳۸

۳- اصالت عقل و علم‌گرایی ۴۱

مدرنیسم و هنر و ادبیات ۴۶

ویژگی‌های هنر مدرن ۴۶

مدرنیته در ایران ۴۸

تأثیر گرایش‌های مدرنیستی بر هنر و ادبیات ایران ۵۲

مؤلفه‌های شعر مدرن فارسی ۵۵

پست مدرنیسم ۵۸

تاریخچه پست مدرنیسم ۶۰

مبانی اندیشه پست مدرن ۶۳

۱- هویت انسان پست مدرن ۶۳

۲- انکار واقعیت ۶۶

۶۹	۳- شالوده شکنی
۷۵	۴- نفی فرا روایت‌ها
۷۸	۵- نسبیت باوری
۷۹	۶- کثرت گرایی
۸۰	۷- حیرت زدگی به جای عقل مداری
۸۱	۸- احترام به سنت‌ها
۸۲	پست مدرنیسم و اسلام
۸۳	پست مدرنیسم و مقوله هنر و ادبیات
۸۴	تفاوت‌های بنیادین در نگرش زیبایی شناسی مدرن و پست مدرن
۸۹	پست مدرنیسم در ایران
۹۲	۹- رمان‌های عمده شعر نوین فارسی تا قبل از دهه هفتاد
۹۳	۱- شعر نئوکلاسیک
۹۴	۲- شعر نیمایی
۹۵	خطوط کلی تحول در شعر نیمایی
۱۰۱	۳- شعر سپید
۱۰۳	۴- موج نو
۱۰۶	۵- شعر حجم
۱۱۱	۶- شعر ناپ
۱۱۳	۷- شعر چریکی- انقلابی
۱۱۴	۸- شعر دهه شصت
۱۱۵	موج سوم
۱۱۷	یادداشت‌ها

فصل دوم

۱۱۹	دهه هفتاد
۱۱۹	بررسی اوضاع عمومی
۱۱۹	الف: وضعیت سیاسی- اجتماعی
۱۲۴	ج: وضعیت ادبی
۱۲۴	۱- ادبیات داستانی
۱۲۷	۲- شعر
۱۲۸	۳- ادبیات کودکان
۱۲۹	۴- ادبیات عامیانه و ژورنالیستی
۱۳۱	نقد ادبی

۱۳۲.....	بررسی وضعیت شعر در دهه هفتاد.....
۱۳۲.....	نظر موافقان
۱۳۴.....	نظر مخالفان
۱۳۷.....	نگاهی از بیرون
۱۳۹.....	عوامل و اسباب آشفتگی وضعیت شعر در این دهه
۱۴۲.....	ویژگی های عام شعر دهه هفتاد
۱۴۳.....	۱- توجه به فردیت شاعر
۱۴۵.....	۲- نقد سنت و گذار از آن
۱۴۸.....	۳- عینیت گرایی استعلایی
۱۵۱.....	۴- گرایش به تجربه های تازه شعری
۱۵۲.....	الف- تجربه های زبانی:
۱۵۳.....	ب- تجربه های فنی:
۱۵۵.....	پ- تجربه های ریاضیاتی
۱۵۶.....	ت- تجربه های معنایی و مضمونی:
۱۵۶.....	۵- وجود تناقض و پارادوکس در شعر دهه هفتاد
۱۶۲.....	۶- توجه به زبان گفتار و دوری از زبان فاخر و تصنعی
۱۶۵.....	۷- توجه بیشتر به زبان و امکانات آن
۱۶۸.....	۸- تکرار
۱۶۹.....	۹- فرم گرایی و گریز از نماد سازی و معنا محور
۱۷۰.....	۱۰- نگرش بدبینانه و اندوهگین
۱۷۵.....	۱۱- اروتیسم
۱۷۹.....	۱۲- گرایش های فمینیستی
۱۸۱.....	۱۳- طنز
۱۸۸.....	تقسیم بندی ها و نامگذاری جریان های ادبی
۱۸۵.....	جریان ها و شاعران پیشرو (آوانگارد)
۱۸۵.....	براهنی و تأثیر او بر شعر دهه هفتاد
۱۸۷.....	جریان ها و شاعران گذشته گرا
۱۸۸.....	منوچهر آتشی
۱۸۸.....	احمد شاملو
۱۸۹.....	محمد حقوقی
۱۸۹.....	یدالله رویایی
۱۹۰.....	جریان ها و شاعران اعتدالگرا

یادداشت‌ها.....	۱۹۲
-----------------	-----

فصل سوم

شعر گفتار.....	۱۹۵
مقدمه.....	۱۹۵
شعر گفتار سید علی صالحی.....	۱۹۶
اصول و مبانی زیبایی شناسی شعر گفتار.....	۱۹۸
۱- نفی پیچیدگی‌ها و گرایش به سادگی.....	۱۹۸
۲- هماهنگی طبیعی لفظ و معنا.....	۲۰۰
۳- بازگشت به روح زبان.....	۲۰۱
۴- روایتگری.....	۲۰۲
۵- تازگی و نوشدن‌های مستمر.....	۲۰۲
ویژگی‌های شعر گفتار.....	۲۰۴
۱- سنج آوایی.....	۲۰۴
۲- سنج ریتمیک.....	۲۰۵
۳- سطح در و د ستور زبان.....	۲۰۷
ب: ویژگی‌های ساختاری و فنی.....	۲۰۹
ج: ویژگی‌های محتوایی.....	۲۱۰
د: ویژگی‌های زیبایی شناسی (بلائی).....	۲۱۲
۱- موسیقی.....	۲۱۲
۲- تصویر.....	۲۱۴
۳- روایتگری.....	۲۱۷
شاعران شعر گفتار.....	۲۱۸
سید علی صالحی.....	۲۱۸
آثار صالحی:.....	۲۲۰
شعر فراگفتار.....	۲۲۱
هرمز علیپور.....	۲۲۱
نقد و تحلیل شعر گفتار.....	۲۲۴
یادداشت‌ها.....	۲۲۷

فصل چهارم

شعر پست مدرن.....	۲۲۹
پست مدرن / شعر در وضعیتی دیگر / شعر متفاوت.....	۲۲۹
اصول زیبایی شناختی شعر پست مدرن.....	۲۳۰

۲۳۱.....	۱-قاعده گریزی و عادت شکنی
۲۳۲.....	۲-چند صدایی بودن شعر
۲۴۰.....	۲- نفی مطلق باوری
۲۴۱.....	۳-معنا یا معنا گریزی
۲۴۵.....	الف- سپید نویسی:
۲۴۶.....	ب- مرگ مؤلف و تأویل پذیری شعر:
۲۴۷.....	۴-مجنون نمایی
۲۵۱.....	۵-تعلیق و عدم قطعیت
۲۵۵.....	۶-رمز زبانی
۲۵۶.....	۷-زبان، باز، های زبانی
۲۶۸.....	۸-صنر
۲۷۲.....	۹-توجه به سطح و درم راوی
۲۷۹.....	۱۰-توجه به ادبالات، به پسند و نفی نخبه گرایی
۲۸۰.....	۱۱-ساختار شکنی
۲۸۱.....	الف: ساختار روایی
۲۸۶.....	ب: ساختار تقابلی یا دیالکتیکی
۲۸۷.....	ج: ساختار چندگانه و درهم شکسته
۲۸۹.....	۱۲-زیبایی شناسی نامتعارف
۲۹۳.....	نقد و تحلیل جریان شعر پست مدرن
۲۹۳.....	دستاوردهای شعر پست مدرن
۲۹۴.....	کاستی ها و نتایج منفی
۲۹۶.....	شاعران پست مدرن
۲۹۶.....	شاعران گروه یک
۲۹۶.....	رضا براهنی و شاگردان او
۲۹۶.....	رضا براهنی
۳۰۱.....	نقد شیوه براهنی
۳۰۴.....	شاگردان براهنی
۳۰۵.....	۱-رزا جمالی
۳۰۶.....	۲-شمس آقاجانی
۳۰۸.....	۳-رؤیا تفتی
۳۱۰.....	علی باباچاهی
۳۱۴.....	چگونگی شعر باباچاهی

۳۱۷.....	محمد آزر م
۳۲۰.....	تفاوت در برابر تفاوت
۳۲۱.....	شاعران گروه دو
۳۲۱.....	۱- علی عبد الرضایی
۳۲۳.....	مشخصات عمده شعر عبد الرضایی
۳۳۱.....	نگاهی به برخی از آثار عبد الرضایی
۳۳۱.....	جامعه:
۳۳۳.....	شینما:
۳۳۵.....	۲- مهرداد فلاّح
۳۳۸.....	نگاهی به آثار فلاّح
۳۴۰.....	۳- بهزاد خواجهات
۳۴۲.....	۴- شهرام شیدایی
۳۴۵.....	۵- برادر زرّین پور
۳۴۸.....	۵- آذین مهران
۳۵۱.....	۶- پگاه احمدی
۳۵۴.....	۷- گراناژ موسوی
۳۵۸.....	یادداشت‌ها

فصل پنجم

۳۶۳.....	جریان‌های فرعی یا تک موج‌ها
۳۶۴.....	الف- شعر حرکت
۳۶۷.....	استحاله، مهم‌ترین مبنا در شعر حرکت
۳۷۰.....	دیگر میانی شعر حرکت
۳۷۰.....	۱- جزئی نگری و ترجیح آن بر آرمان گرایی
۳۷۱.....	۲- نفی پیش فرض‌های مفهوم مدار در خوانش شعر
۳۷۲.....	۳- وجود کلیّت و هماهنگی میان اجزا
۳۷۲.....	۴- روایت غیر روایی
۳۷۴.....	۵- سیالیت معیارها
۳۷۵.....	۶- سفید نویسی
۳۷۹.....	شاعران شعر حرکت
۳۸۰.....	نقد و تحلیل شعر حرکت
۳۸۱.....	ب- شعر تصویری و شاعران ایماژیست
۳۸۱.....	۱- رضا چایچی

۳۸۵.....	۲- هیوا مسیح
۳۹۰.....	ج- غزل سپید یا متفاوت
۳۹۵.....	د- شعر مفهومی و معنامحور
۳۹۶.....	۱- شعر انقلابی- دینی
۳۹۹.....	۱- مضامین دینی و مذهبی:
۴۰۰.....	۲- مضامین دینی و پیوند آنها با انقلاب و جنگ:
۴۰۲.....	۴- امام، ولایت و رهبری:
۴۰۳.....	۵- همنوایی با مظلومان عالم:
۴۰۴.....	۲- جریان نكری- فلسفی
۴۰۴.....	۱. شك و سناخت:
۴۰۴.....	۲. فلسفه آفرینش:
۴۰۵.....	۳. انسان:
۴۰۶.....	۴. زمان و مكان فلسفی:
۴۰۷.....	۵. فرجام شناسی:
۴۰۸.....	۱. مسائل داخلی:
۴۰۸.....	۲. مسائل بین المللی:
۴۱۱.....	عناصر مورد اعتنا در شعر رمانتیک ده هفتاد
۴۱۳.....	۲- نزدیکی به طبیعت و پیوند عمیق با آن:
۴۱۳.....	۳- نوستالوژی و یادآوری خاطرات:
۴۱۴.....	۴- مرگ و برخورد پذیرش‌مندانۀ آن:
۴۱۵.....	۵- عشق به زندگی و زیبایی‌های آن:
۴۱۵.....	۶- اندوه بی‌پایان انسان:
۴۱۶.....	۷- عرفان:
۴۱۶.....	۸- رؤیا:
۴۱۷.....	شاعران مفهوم گرا
۴۱۷.....	۱- مسعود احمدی
۴۱۹.....	۲- فرشته ساری
۴۲۲.....	۳- کسری عنقایى
۴۲۷.....	۴- محمد باقر کلاهی اهری
۴۲۸.....	۵- شمس لنگرودی
۴۲۸.....	۶- حافظ موسوی
۴۳۱.....	۷- نازنین نظام شهیدی

۴۳۳	۸- کورش همه خانی
۴۳۴	۹- مریم هوله
۴۳۶	زیبایی شناسی:
۴۴۱	یادداشت‌ها

فصل ششم

۴۴۳	سخن آخر
۴۴۳	۱-۶: خلاصه آن چه گذشت
۴۴۳	چشم اندازهای روشن:
۴۴۵	نقاط تاریک و مبهم:
۴۴۸	۲-۶: آینده شعر دهه هفتاد
۴۴۸	۱-۶: شعر فرانو
۴۵۰	۲-۶: شعر فراسو
۴۵۰	«دگ بونی د بینه درونمایه ها:
۴۵۰	دگرگونه رید - ران و فرم:
۴۵۱	۳-۶: شعر توک اف
۴۵۷	فهرست منابع و مآخذ
۴۶۹	نمایه

پیش‌گفتار

پژوهش دربارهٔ چند و چون تحولات ادبی، کاری بس خطیر و دقیق است و در عین حال، همواره با پرسش‌های بی‌شمار، نقدهای بی‌محابا، آرای گوناگون و مآلاً نتایج مختلف و گاه شگفت‌انگیز مواجه است، چرا که تحولات ادبی متغیرهای گوناگون و چه بسا متناقضی است و مانند بسیاری دیگر از تحولات انسانی از عوامل و انگیزه‌های گوناگون تأثیر می‌پذیرد. تعیین و سنجش تمامی این عوامل اگر نگوئیم ناممکن است - که به نظر می‌رسد چنین باشد - دست کم امری دشوار و دیرپا است. برای مثال عامل زمان و پیشرفت‌های انسان در همهٔ شئون زندگی نه تنها بر سرعت تحولات ادبی تأثیر می‌گذارد، بلکه بر ماهیت و چگونگی این تحولات نیز مؤثر است.

شاید سخن گفتن از شعر یک دهه آن هم درون به زمان حاضر کمی دشوار و دور از دقت علمی به نظر برسد. به ویژه که اگر ناقد تبیینی، سبک‌ها و جریان‌های پرباقه‌ای چون سبک خراسانی و سبک عراقی و امثال آن را در نظر داشته باشد، چه بسا پژوهش در شعر دههٔ هفتاد را کاری شتابزده، غیر علمی و ژورنالیستی بداند. اما با توجه به این که عموماً میان ماهیت و اقتضای روزگار گذشته و عصر حاضر تاریخی بی‌مع الفارق قائل به تشابه و همانندی می‌شویم؛ می‌توان چنین پاسخ داد که سرعت برداشت، گستردگی ارتباطات و سطح فرهنگ عمومی مردم در روزگار ما اساساً با آن چه در روزگار کهن بوده، متفاوت است. همین تفاوت است که زیبایی‌شناسی امروز را با تحولات سریع مواجه ساخته است و دوران طلایی هر جریان، سبک یا مکتب ادبی را از سده به دهه یا حتی کمتر از آن تقلیل داده است. اگر هم گرایش‌های زیباشناسی موقوف بر یک دهه یا چند سال را به نوعی مدگرایی زودگذر و ناپایدار تلقی شود، باز هم تفاوت تفاوت ماهوی زیبایی‌شناسی معاصر با گذشته همچنان پابرجا می‌ماند.

از طرفی کتاب حاضر که به بررسی جریان‌های نو در شعر دههٔ هفتاد اختصاص دارد، ممکن است این گمان را به وجود آورد که تقسیم‌بندی‌های دهه‌ای می‌تواند مبنای دقیقی برای بررسی تحولات شعری باشد و این کتاب کارآمدی آن را فرض مسلم پنداشته است. حال آن که در واقع چنین نیست و راقم این سطور به دهه بندی شعر و تحمیل

آن بر تحولات مترتب بر آن اعتقادی ندارد، با این همه بر آن است که در فراسوی نام گذاری‌ها آن چه باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد «ویژه بودن» و تمرکز بر روی نقاط افتراق و امتیاز هر گونه تقسیم بندی است. اگر دهه یا سده را مبنای بررسی‌های سبک شناختی قرار دهیم، ممکن است، در یک یا چند دهه و سده تحول خاصی وجود نداشته باشد. همین شرایط را برای تقسیم بندی‌های مبتنی بر جغرافیا یا حوادث تاریخی نیز می‌توان در نظر گرفت، اما اگر بر ویژه بودن شرایط حاکم بر شعر دوره یا مکان خاصی تأکید شود، آن گاه اصطلاحی چون شعر دهه هفتاد معنا پیدا خواهد کرد در غیر این صورت دهه بندی ما مکانیکی خواهد بود و نه تنها گاهی از کار نخواهد گشت، حتی اسباب گمراهی را نیز فراهم خواهد کرد. بنا بر این، چه بسا شعرهایی در دهه شصت یا هشتاد نوشته شده است که در قالب شعر دهه هفتاد قابل بررسی است و یا بالعکس از همی از شعرها در دهه هفتاد سروده شده‌اند که شناسنامه‌ای دیگر دارند و هر کدام به دوره‌ای یا دهه‌ای پیش از این دهه مربوط‌اند.

تحولات ادبی فارغ از چند و چون‌های تاریخی-اجتماعی آن به طور کلی بر دو دسته‌اند. بر مبنای ارزش به محتوا یا فرم می‌گردند، از این رو دوره‌های مختلف ادبی نیز در یک بصریه کلی، یکی از این دو قطب گرایش نشان می‌دهند. اگر دوره‌ای به نوعی اعتدال در میان این دو گرایش دست پیدا کند، وضعیت ادبی مطلوبی را نشان می‌دهد و گرنه کار به حداد می‌آید، فرم گرایی و محتواوری می‌انجامد و یکی دیگری را از میدان به در می‌کند یا نشان از قدرت آن می‌کاهد. دهه هفتاد هم از این قاعده بنیادین مستثنی نیست. نزاع در میان ساعرا، هر دو گروه در جریان بود، ولی گرایش به سوی شعر پست مدرن - هرچند علی‌القاعده و با توجه به اصول تفکر پست مدرن می‌بایست به شعری مفهومی منجر شود- کفه توازن را به سمت فرم گرایی سنگین می‌کند و شاعران متفاوت نویسنده در این دهه می‌کوشند با اجراهای زبانی و برخی نوآوری‌های فرمی از شعر دوره‌های قبل فاصله بگیرند. این مهم در کتاب «سازمان‌های آشکاری دارد و در بررسی ویژگی‌های شعری در بیشتر جریان‌ها مورد توجه قرار گرفته است.

درباره شعر دهه هفتاد و گرایش‌ها و جریان‌های مختلفی که در شعر این دهه وجود دارد، سخنان روزنامه‌ای بسیاری گفته شده است و بعضاً آثاری نیز در این باره به رشته تحریر در آمده است. از جمله آنها می‌توان به کوشش‌های علی باباچاهی در دو کتاب *گزاره‌های منفرد و سه دهه شاعران حرفه‌ای*، *منارعه در پیرهن بهزاد خواجات*، *گزاره‌هایی در ادبیات معاصر علی تسلیمی*، *واکاوی لحظه‌ها سعید مهمنی*، *شکل‌های ناتمامی شمس آقاجانی*، *آنتولوژی شعر زنان پگاه احمدی*، *گونه‌های نوآوری در شعر معاصر ایران کاووس حسن لی* و مانند اینها اشاره کرد. در این کتاب‌ها بخشی از مسائل و مباحث شعر دهه هفتاد مطرح گردیده است و نویسندگان آنها هر یک پنجره‌ای به روی شعر این دهه گشوده‌اند و از منظری خاص بدان نگرسته‌اند. با این همه به چند دلیل نمی‌توان نتیجه کار آنها را در شناخت جریان‌ها و مسائل شعری دهه هفتاد راضی کنند و

وافی به مقصود دانست؛ اول آن که بیشتر این گونه آثار به دست شاعرانی نوشته شده است که از زاویه‌ای خاص و با اهدافی متفاوت به مسائل شعر دهه هفتاد نگاه کرده‌اند. دیگر آن که در برخی از این آثار، نویسندگان بر مبنای موازین و معیارهای شعر این دهه را بررسی کرده‌اند و با نگاهی کلی و البته خالی از دقت شعر این دهه و جریان‌های موجود در آن را مورد مطالعه قرار داده‌اند. سوم این که در برخی دیگر از این قبیل آثار جنبه ژورنالیستی غالب است و کمتر با شیوه‌های پژوهش آکادمیک منطبق هستند.

در پایان بایسته و بجاست در وهله نخست، از مساعدت‌ها و راهنمایی‌های عالمانه استادان عزیزم، سرکار خانم دکتر مه‌دخت پورخالقی، جناب آقای دکتر ابوالقاسم قوام و استاد گرانقدر و دوست عزیزم جناب آقای دکتر محمد تقوی که در همه مراحل مختلف نگارش این کتاب از نظر صائب آنان بهره برده‌ام قدردانی کنم و مراتب امتنان خویش را سپاس‌رانه باز گویم. از همکار محترم و دوست و برادر عزیزم، جناب آقای دکتر محمد روزبه که با تشویق، تشویق و تقریظ مکتوب خود بنده کمترین را مرهون لطف همیشگی خود قرار داده‌اند، صمیمانه سپاسگزارم. همچنین سپاس‌دار لطف و همکاری مدیر محترم انتشارات روزگار، سرکار خانم سحر خسته محترم، جناب آقای عزیزی و همه همکاران ایشان هستم که با سخت کوشی و دقت نظر آنان این کتاب به زیور طبع آراسته شد و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفت.

سعید زهره‌وند

زمستان ۱۳۹۵